

Synpunkter på nationella riktlinjer för öppen vetenskap

Sammanfattning

Wikimedia Sverige tackar för möjligheten att komma med synpunkter. Vi för gärna en fortsatt dialog för att diskutera våra synpunkter eller riktlinjens utveckling, om det är av intresse.

För oss är öppen vetenskap en fråga av stor betydelse. Föreningen står bakom några av de viktigaste plattformarna för att sprida kunskap till allmänheten, bland annat Wikipedia – en av de tio mest besökta webbplatserna i Sverige och globalt. För att plattformarnas volontärer ska kunna bidra med tillförlitlig kunskap krävs dock god tillgång till källor, och därför är öppen vetenskap en nödvändighet för volontärerna.

1. Nationella riktlinjer för öppen vetenskap

Vi har inga avvikande åsikter utan tycker att avsnittet är välformulerat och bra. Det är viktigt att definitionen av öppen vetenskap såväl som den förklarande texten tar fasta på behovet av att akademien samverkar, bland annat med civilsamhälle och allmänhet, för att forskning och vetenskap sprids och görs öppet tillgänglig.

2. Områden inom öppen vetenskap

Öppen tillgång till vetenskapliga publikationer

Det är bra att riktlinjen anger att publikationen bör ha en öppen licens som återger hur verket får återanvändas, och att det också är ett av målen. Det är också viktigt att påtala att licensen bör vara tydligt angiven. Det är ofta svårt att identifiera vilken licens ett akademiskt verk är publicerat under. Det tar mycket tid att identifiera licens, vilket är ett hinder för effektiv återanvändning av öppen vetenskap.

Vi noterar att Wikipedia och Wikidata inte nämns någonstans i riktlinjen, till skillnad från exempelvis tidigare nationella riktlinjer för kulturarvets digitalisering. Detta trots att i synnerhet Wikipedia torde vara en av de viktigaste plattformarna för spridning av öppen

vetenskap. I sammanhanget vill vi påtala att öppen licens aldrig definieras. Utgångspunkten bör vara CC BY för vetenskapliga artiklar och verk och CC0 för öppen forskningsdata. Annars är det svårt att återanvända publikationen eller datan, inte minst internationellt.

Det är bra att parallellpublicering liksom forskares rätt att behålla sina rättigheter nämns, en viktig väg framåt för mer öppen vetenskap. Det är också bra att man aktivt följer översynen av upphovsrättsliga förutsättningar för forskning inom ERA:s politiska agenda 2022–2024. Svenska aktörer för öppen vetenskap bör samverka så att regeringen så snart som möjligt tar initiativ till en översyn av upphovsrätten med sekundära publiceringsrättigheter i åtanke. Det faktum att flera EU-länder redan har infört sådana rättigheter visar att man inte måste vänta på EU-gemensam lagstiftning. Initiativ bör också tas till nationella rekommendationer eller policyer för att forskare ska kunna behålla sina rättigheter. Fyra svenska lärosäten berör detta i sina policyer för öppen tillgång: [Stockholms universitet](#), [Chalmers](#), [Lunds universitet](#) och [Högskolan i Skövde](#). Utvecklingen sker dock per lärosäte, snarare än med nationell koordinering. Det finns ett stort behov av nationell koordinering, att insikter sprids från de som har gått före till övriga lärosäten.

Det är även viktigt att den enskilde forskaren får betydande juridiskt stöd i kommunikationen med de kommersiella tidskriftsförlagen. Det är välkänt från många europeiska länder att de stora tidskriftsförlagen tvingar till sig rättigheter på sätt som forskarna sällan är medvetna om, liksom att de ställer krav som inte motsvaras av villkoren i fria och öppna licenser. Det är också viktigt att Bibsam, kanske tillsammans med motsvarande konsortier i andra europeiska länder, förtydligar gentemot de kommersiella tidskriftsbolagen att detta är dålig praxis.

Öppen tillgång till forskningsdata

Det är bra och viktigt med ett tydligt fokus på öppen tillgång till forskningsdata. För att forskningsdatan ska få bred spridning och lätt kunna återanvändas bör CC0 vara utgångspunkten.

För att göra forskningsdatan lätt att hitta och återanvända, i enlighet med riktlinjens mål, är databasfrågan också viktig. Vi saknar skrivelser om länkad öppen data och sammanlänkning i riktlinjen. Det är viktigt att man inte konstruerar nya stuprör när forskningsdata publiceras, och att man inte ständigt utvecklar nya databaser. Genom att använda och utveckla befintliga databaser och i synnerhet länka samman dem öppet gör man dessutom forskningsdatan översättningsbar mellan olika universitet och kanske i synnerhet olika språk.

Öppna forskningsmetoder

Vi instämmer i betydelsen av forskningsmetodernas öppenhet och transparens, från vårt perspektiv för att öka tilliten till och förtroendet för den vetenskapliga forskningen. Motivtexten lyfter också effektivitetsaspekter. Det knyter tillbaka till vår poäng om behovet av att inte alltid skapa nya databaser, portaler och system utan att återanvända och bygga vidare på det som redan finns. Det är viktigt att forskningsresultat inte enbart presenteras på projekthemsidor med en livslängd som motsvarar projektets livslängd, utan att de presenteras tidlöst och att man framtidssäkrar presentationen av resultatet. Utgångspunkten bör alltså vara att använda öppna befintliga miljöer med längre livslängd än projektfinansieringen, helst strukturerade miljöer som möjliggör sammanlänkning.

Öppna lärresurser

Det är bra att utkastet nämner öppna lärresurser som en specifik och central del av öppen vetenskap. Sverige har gjort för lite för att implementera slutsatserna i Unescos rekommendationer om öppen utbildning, som man trots allt har skrivit under.

Vi vill här återigen påtala vikten av att använda befintliga infrastrukturer och plattformar, och helst sådana som drivs med öppen källkod, och att motstå alternativet att uppdra åt företag att ta fram nya, dyra lösningar. Dels är det ineffektiv användning av resurser, men återigen motverkar det sammanlänkning och hopkoppling. När plattformar berikas och förbättras, och allmänheten kan vara med att bidra, uppstår vinster som aldrig kan uppstå i stuprörsutvecklade programvaror och plattformar.

Allmänhetens delaktighet i forskningsprocessen

Det är bra att medborgarforskning nämns. I motivtexten saknar vi dock en skrivelse om hur medborgarforskning och allmänhetens delaktighet bidrar till insyn i forskningsprocessen och därmed tillit och förtroende för forskning hos allmänheten. Ett annat viktigt argument för medborgarforskning och allmänhetens delaktighet är att motverka bias och främja en större mångfald i både deltagare och insamlad data.

Vi märker hur forskare i allt högre grad samarbetar med Wikidatas gemenskap, där forskare bidrar med forskningsdata till Wikidata, som volontärer på Wikidata sedan kan berika vilket forskarna kan använda sig av i sin tur. Det är en fantastisk utveckling där arbetet bidrar till att allmänheten får tillgång till bättre kunskap, medan forskare får tillgång till bättre data för sitt forskningsprojekt. Även om det kanske inte hör hemma i riktlinjen ser vi med stort intresse på hur forskare också i högre grad kan samverka med volontärer på Wikipedia, något som sker i mindre skala i dag. På samma sätt som volontärer och forskare samverkar kring data på Wikidata borde forskare och volontärer kunna samarbeta kring informationsinhämtning och källinventering inte minst inom avgränsade områden på Wikipedia. Utgångspunkten är att man som öppen forskningsmetod inte bara bör eftersträva att forskare exempelvis sprider sin kunskap via Wikipedia, utan att man också inhämtar kunskap via Wikipedia, och att en samverkan sker via den kollaborativa plattformen.

Digitala infrastrukturer som stöder öppen vetenskap

Vi noterar även här att Wikipedia och de andra Wikimediaplattformarna inte nämns någonstans i dokumentet, och i synnerhet inte bland digitala infrastrukturer som stöder öppen vetenskap. Det är bra att texten trycker på att digitala infrastrukturer också ska tillgängliggöra öppen vetenskap, och där har vi svårt att komma på en infrastruktur som i högre grad åstadkommer det än Wikipedia, och i någon mån Wikidata.

Vi noterar att det i dagsläget inte går, eller att vi åtminstone inte lyckas med, att filtrera i DiVA efter fritt licensierat material. För att göra forskning lätt att hitta och återanvända behöver det tydliggöras vilken forskning som är öppet licensierad, helst både i klartext i artikeln och maskinläsbart i verktyget. Det borde kunna vara en egen sorteringsprincip i verktyget.

Vi ser med intresse på möjligheterna att skapa kopplingar mellan Wikidata och DiVA, återigen för att kunna göra maskinmässiga jämförelser och öka möjligheterna till att effektivt återanvända material från DiVA. Det bygger dock på att metadatan i DiVA också är strukturerad och lättåteranvänd. Ett mycket stort värde skulle uppstå om metadatan i DiVA gjordes tillgänglig

i en egen metadatabas med strängar, persistenta identifierare och tydligt angivna licenser. Då skulle både forskningsdatan och datan om forskningen kunna få mycket stor potential.

3. Aktörer och deras ansvarsområden

Inledningstexten tar fasta på att riktlinjerna gäller offentligt finansierad forskning, men att de förstås också kan vara tillämpliga i andra sammanhang. Det är bra, och att man också tar fasta på att det blir allt vanligare att privata utförare och finansörer också deltar, och ofta även samarbetar med offentliga sådana. Med tanke på forskningsfinansiärernas tryck på samarbeten mellan akademi och näringsliv lär den utvecklingen gå allt fortare. Därför är det viktigt att dessa riktlinjer i så hög grad som möjligt också gäller sådan forskning där offentliga och privata aktörer samverkar, eller där forskningen delfinansieras av både offentliga och privata medel.

Vi noterar att civilsamhället och allmänheten inte finns med som en särskild punkt. Det finns en kort passus om civilsamhället under övriga myndigheter och aktörer, men där bidrar civilsamhället bara genom att skapa förståelse för öppen vetenskap. Vi ser snarare hur civilsamhälle och allmänhet har en mycket stor betydelse i tillgängliggörandet och spridandet av öppen vetenskap, inte minst volontärerna på Wikmediaplattformarna men även inom intresseorganisationer som aktivt omvärldsbevakar på sina områden och i någon mån såklart bland specialiserade tidskrifter och webbplatser. Återanvändaren av kunskap bör ges större utrymme i den här delen.

4. Stöd och vägledning

Det är bra att trycka på behovet av att forskningsutförande och -finansierande organisationer tar fram policyer för öppen vetenskap relevanta för sitt verksamhetsområde. I våra samtal med forskningsinstitutioner har många dock lyft att det är svårt att utveckla policyer inom vissa områden, inte minst bland lärosäten eftersom de upplever att de saknar den tyngd som krävs för att sedan också driva igenom sina policyer gentemot förlag och finansörer. Det gäller inte minst när det kommer till forskares rätt att behålla sina upphovsrätter. Där bör nationella riktlinjer eller regler utvecklas, för att ge tydligare stöd till lärosätena och till syvende och sist forskarna.